

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΩΝ

Εἶνε γνωστόν ὅτι ὁ ἐπιστημονικώτερος τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, ὁ Θουκυδίδης δὲν εἶχε πολὺ καλὴν ἰδέαν διὰ τὸν Ἀθηναϊκὸν δῆμον, τὸν ὄχλον ὡς περιφρονητικῶς τὸν καλεῖ, ἔχει δὲ τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας ὠφείλετο εἰς τὸν ἄνδρα, ὅστις προΐστατο αὐτῆς, τὸν Περικλέα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ὁποῖου ἡ Δημοκρατία ἦτο «λόγῳ μόνον Δημοκρατία, ἔργῳ δὲ τοῦ πρώτου ἀνδρός ἀρχή». Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατόν του, ὅτε ἡ δημοκρατία ἐνέπεσεν εἰς φαύλους δημαγωγούς, παρέσυρεν εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὸ ἄστυ.

Ὅταν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας μετέβαλον τὸ πολίτευμά των οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον ἀντικαταστήσαντες τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ δήμου διὰ τῆς Βουλῆς πρῶτον τῶν Ἐξακοσίων καὶ ὕστερον τῶν πεν-

τακισχιλίων, ἀποφαίνεται ὁ ἴδιος, τόσοσ ἐπιφυλακτικὸς εἰς κρίσεις ἱστορικῶς, ὅτι ἡ μεταβολὴ ὠφέλησε τὰς Ἀθήνας καὶ ἐβελτίωσε τὰ πράγματα τῆς πόλεως: «Ἀθηναῖοι φαίνονται εὖ πολιτεύσαντες καὶ ἐκ πονήρων τῶν πραγμάτων γενομένων ἡ μεταβολὴ αὕτη ἀνήνευκε τὴν πόλιν».

Δὲν ἐβράδυναν ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπαναφέρουν τὸ πάτριον δημοκρατικὸν των πολίτευμα, τοῦ Κλεισθένου, τὸ ὅποιον ἔκτοτε καὶ δὲν ἠθέλησαν πλέον νὰ μεταβάλουν παρ' ὅλας τὰς ἀτυχίας πού ὑπέστησαν, παραμείναντες μὲ τὸ πολίτευμα αὐτὸ μέχρι τῆς ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Ρωμαίους ὑποταγῆς των, διότι ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ ἐλευθερία ἦτο δι' αὐτοὺς τὸ μεγαλύτερον τῶν ἀγαθῶν ἔστω καὶ ἂν αὕτη τοὺς ὠδήγει πολλάκις ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν κακῶν δημαγωγῶν εἰς πράξεις κατα-

στρεπτικὰς διὰ τὴν πατρίδα των.

Εἶχαν, βέβαια, εἰς τὴν ἱστορίαν των παραδείγματά τινα καλῶν μοναρχῶν, τοῦ Κόδρου, τοῦ Πεισιστράτου, ἀλλὰ εἶχαν τόσα ἄλλα παραδείγματα κακῆς διοικήσεως ὑπὸ μοναρχικῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν, ἄνευ τοῦ ἐλέγχου τῶν πολλῶν, πολιτευμάτων, ὥστε ἐθεώρουν τὴν δημοκρατίαν, ὡς τὸ καλλίτερον δι' αὐτοὺς τοῦλάχιστον πολίτευμα, μὲ ὄλας τὰς ὑπερβολὰς καὶ παρεκτροπὰς τῆς.

Τὴν κοινὴν αὐτὴν γνώμην ἐξέφραζεν καὶ ὁ Ἰσοκράτης δταν ἐλεγεν ὅτι καὶ αἱ κακῶς διοικούμεναι δημοκρατίαι φέρουν εἰς τὰς πόλεις μικροτέρας συμφορὰς τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ὁ Λυσίας λέγων ὅτι εἰς τὰ θηρία μόνον ἀρμόζει νὰ διοικεῖνται διὰ τῆς βίας, εἰς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Νόμου καὶ τῆς πειθοῦς.

Οἱ φιλόσοφοι ἐντούτοις, μὲ τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα ἐπὶ κεφαλῆς δὲν ἐχώνευαν τὸ πολίτευμα αὐτὸ τοῦ ὁποῖου αἱ ἀποφάσεις ἐξηρτῶντο ἀπὸ τοὺς κυάμους, τὰς ψήφους τῶν γναφῶν, σκυτέων, τεκτόνων, χαλκῶν, γεωργῶν καὶ ἐμπόρων καὶ ὄχι ἀπὸ τὰς γνώμας τῶν ἐπαϊόντων, τῶν φιλοσόφων.

Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἰδεώδης Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος πᾶν ἄλλο εἶνε ἢ Δημοκρατία.

Ἐὰν τώρα ἔλθωμεν εἰς τὴν Ρώμην, βλέπομεν ὅτι ἐκεῖ τὰ πράγματα ἔλαβαν ἄλλην κατεύθυνσιν.

Τὸ Ρωμαϊκὸν πολίτευμα δὲν ἦτο, ὡς γνωστὸν, καθαρὰ Δημοκρατία ὡς τὸ τῶν Ἀθηνῶν. Ἦτο κατ' ἀρχὰς μείγμα ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας ἐξελιχθὲν κατόπιν περισσότερο πρὸς τὴν δημοκρατίαν καὶ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ, περισσότερο ἰσορροπημένου καὶ λογικοῦ ἀπὸ τὸν Ἑλληνικόν, τοῦ ἐξησφάλιζε πράγματι,

ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν του, καὶ τὴν τάξιν, τὴν ὁποῖαν δὲν ἠγάπα τόσον ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν εἰς τὴν Ρώμην ἐκυριάρχει ὁ γνήσιος Ρωμαϊκὸς λαός ὁ ἀγρότης Ρωμαῖος μὲ τὰς ἀρχαίας του ἀρετὰς καὶ εἶχεν εἰς τὰ χέρια του τὴν κατεύθυνση τῆς πολιτείας, ἡ Ρωμαϊκὴ δημοκρατία ἐλειτούργει μὲ θαυμαστὴν τάξιν, τὴν ὁποῖαν ἐθαύμαζαν ὄλοι καὶ περισσότερον ὄλων οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ρώμην Ἑλληνες. Ἦδη ὁ Πολύβιος ἐθεώρει τὴν Σύγκλητον, συνέλευσιν θεῶν διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἡρεμίαν τῆς, τὴν ὁποῖαν θὰ συνέκρινεν αὐτομάτως μὲ τὰς Ἐκκλησίας τῆς πατρίδος του. Ὁταν ὁμως ὁ ἐργατικὸς ἐκεῖνος ἀγροτικὸς λαός ἀντικατεστάθη ἀργότερα ἀπὸ ξένους καὶ ἀπελευθέρους ἀργοσχόλους πολίτας, ζῶντας ἀπὸ ἐλεημοσύνας τῶν πατρικίων καὶ τὰ σιτοφορτία τοῦ Κράτους, αἱ παλαιαὶ πολιτικά, ἠθικαὶ καὶ ἐθνικαὶ παραδόσεις ἐξέλιπον. Διότι αὗται γεννῶνται, ἀναπτύσσονται καὶ διατηροῦνται εἰς λαοὺς ὄχι ἀργοσχόλους, ἀλλ' ἐργαζομένους. Ἦτο φυσικόν, συνεπῶς, μὲ τέτοιο ὕλικὸ νὰ χρεωκοπήσῃ καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ δημοκρατία διότι τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἀπαιτεῖ τὴν μεγαλύτεραν ἐντιμότητα καὶ πολιτικὴν ὀριμότητα ἀπὸ τοὺς πολίτας, ἀκριβῶς διότι οὗτοι μετέχουν περισσότερο τῶν ἄλλων πολιτευμάτων εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου. Μὲ πολίτας μὴ ἐνδιαφερομένους διὰ τὸ κοινὸν καλόν, τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἦτο ὄχι μόνον ἀκατάλληλον, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Κράτους καὶ ἦτο φυσικόν νὰ ἐγκατασταθῇ ἡ ἀπόλυτος δεσποτεία. Ἡ Ρωμαϊκὴ μοναρχία ἢ αὐτοκρατορία εἶχε καταστῆ πλεον, ὡς λέγει ὁ ἱστορικὸς Boissier, πολίτευμα ἀνάγκης καὶ δικαιοσύνης, μὲ ὄλην τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν ποὺ συνεπήγετο.

Ὅποιος διαβάσει τὰς ἐπιστολάς

τοῦ Κικέρωνος καὶ ὁποῖος παρη-
καλούθησε τὴν ἐποχὴν τῶν προ-
γραφῶν καὶ ἐμφυλίων πολέμων
τῆς Ρώμης ἀντιλαμβάνεται πλη-
ρῶς τὴν ἀπογοήτευσιν τοῦ Ρωμαί-
ου πολιτικοῦ καὶ φιλοσόφου μα-
καρίζοντος τὸν φίλον του Ἀττικὸν
διότι ἀπέιχε τῆς πολιτικῆς καὶ ἤρ-
κεῖτο φιλοσοφῶν εἰς τοὺς κήπους
του ὑπὸ τὴν σκιά, τοῦ ἀγάλματος
τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὑπὸ τὰς συν-
θήκας αὐτὰς ἦτο φυσικὸν ἕνας
ισχυρὸς πολιτικός, ὁ Καῖσαρ ἢ ὁ
Αὐγούστος νὰ θεωρηθῆ ὑπὸ τοῦ
ἰδίου τοῦ Ρωμαίου λαοῦ καταπε-
πονημένου ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους
πολέμους ὡς σωτὴρ αὐτοῦ ἐὰν ἀν-
ελάμβανεν εἰς τὰ χέρια του τὴν
ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Ὅλοι προτι-
μοῦσαν μᾶς λέγει ὁ Τάκιτος, ὅστις
ἐν τούτοις ἦτο φίλος τῆς ἐλευθε-
ρίας, τὴν ἀσφάλειαν ποὺ τοὺς πα-
ρεῖχεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τοὺς
κινδύνους τοῦ παρελθόντος. Ὁ
ἴδιος ὁ Τάκιτος ὁ ὁποῖος μὲ τέσον
ζωηρὰ χρώματα περιέγραψε καὶ
ἐμαστίγωσε τὴν σκληρότητα καὶ
ὑποκρισίαν τῶν κακῶν αὐτοκρα-
τόρων τῆς Ρώμης, δὲν εὐχεται διὰ
τοὺς χρόνους του τὴν ἀποκατά-
στασιν τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας.
Ἀντιθέτως θεωρεῖ ὅτι ἡ μετὰ τὴν
ναυμαχίαν τοῦ Ἀκτίου ἐγκατά-
στασις τῆς ἀπολύτου μοναρχίας
ὕπῃρξεν ἀπαραίτητος διὰ τὴν
παγκόσμιον εἰρήνην καὶ τὴν ἡσυ-
χίαν τῆς Ρώμης. Ἐκεῖνο ποὺ εὐχα-
ται τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ αἱ ἄλ-
λαι μορφωμένοι τάξεις τῆς Ρωμα-
ϊκῆς κοινωνίας εἶνε νὰ τύχουν κα-
λῶν καὶ ἐντίμων αὐτοκρατόρων,
πρᾶγμα ποὺ μόνον ἐπὶ τῶν Φλα-
βίων καὶ Ἀντωνίνων ἐπέτυχον.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συντόμου δι-
ηγήσεως τῆς ἐξελίξεως τῶν δύο
μεγάλων δημοκρατιῶν τοῦ ἀρχαί-
ου κόσμου καταφαίνεται ὅτι:

1) Ἡ δημοκρατία ὑπῆρξε πάντο-
τε τὸ πολίτευμα τῶν περιόδων τῆς
μεγαλυτέρας ἀναπτύξεως τῶν λα-
ῶν τούτων.

2) Αἱ δημοκρατίαι ἔχουν τὴν ἀ-

ξίαν ποὺ ἔχουν καὶ οἱ ἀποτελοῦν-
τες αὐτὰς λαοί.

3) Τὸ πολίτευμα αὐτὸ ἀπαιτεῖ
τὴν μεγαλυτέραν ἀρετὴν ἐκ μέ-
ρους τῶν πολιτῶν ἵνα λειτουργή-
σῃ καλῶς καὶ διατηρηθῆ.

4) Τὴν ἐκ τῆς κακῆς λειτουργίας
τῆς δημοκρατίας προερχομένην ἀ-
ναρχίαν διαδέχονται συνήθως τὰ
ἀπόλυτα πολιτεύματα (ἢ ἄγαν ἐ-
λευθερία εἰς ἄγαν δουλείαν φέρει
ἔλεγεν ὁ Πλάτων) καὶ

5) Ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία καὶ
αὐτὴ περιῆλθε κατὰ καιροὺς εἰς
ὀλιγαρχικὰς χεῖρας, ἀλλὰ τελι-
κῶς διετηρήθη ὡς τοιαύτη. Ἡ Ἑλ-
ληνικὴ ψυχὴ εἶνε τόσον πολὺ ζυ-
μωμένη μὲ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευ-
θερίας, ὥστε παρ' ὅλην τὴν παρ-
ακμὴν καὶ τὴν κακὴν λειτουργίαν
τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, εἰς
ἣν ὡς λέγει ὁ ἱστορικὸς Cohen εἶ-
χε παύσει κάθε σεβασμὸς πρὸς
τοὺς Νόμους καὶ τὸ κομματικὸν
συμφέρον ἐτοποθετεῖτο ὑπὲρ τὴν
πατρίδα, εἶχε λάβει τόσον πονη-
ρὰν ἀνάμνησιν τῶν διαλείψεων,
καθ' ἃς ἀντικατεστάθη αὐτὴ διὰ
δεσποτικῶν πολιτευμάτων, ὥστε
τελικῶς παρέμειναν οἱ κάτοικοι
τοῦ Ἄστεως προσκεκολλημένοι
εἰς τὸ πάτριον δημοκρατικὸν πο-
λίτευμά των, μὲ ὅλον τὸ ξεπεσμό
του, μέχρι τῆς ὑπὸ ξένον ζυγὸν
ὑπαγωγῆς των.

Τὸ κακὸν εἶνε ὅτι δὲν κατώρθω-
σαν πάντοτε νὰ εἶνε ἄξιοι αὐτῆς.
Καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς, τοὺς Ἄγ-
γλους, τοὺς Ἀμερικανούς, πολὺ
ὁμοιάζοντας ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην
πρὸς τὴν ἐλευθερίαν μὲ τοὺς Ἑλ-
ληνας, παρετηρήθησαν εἰς τὴν
ἱστορίαν των κρίσεις εἰς τὴν ὀμα-
λὴν λειτουργίαν τῆς δημοκρατίας
των, ἀλλ' ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιμε-
τωπίσουν τὰς κρίσεις αὐτὰς, νὰ
ἐξυψώσουν τὸ ἠθικὸν των ἐπίπε-
δον καὶ νὰ ἀνορθώσουν τὰ κακῶς
κείμενα αὐτῆς, χωρὶς νὰ παραστῆ
ἀνάγκη νὰ προστρέξουν εἰς ἀνε-
λεύθερα πολιτεύματα.

Ἡ ἐγκατάστασις ἀπολυταρχικῆς ἐξουσίας ἀνευ λαϊκοῦ ἐλέγχου ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἐκ τῆς κακῆς λειτουργίας τῆς δημοκρατίας ἀναρχίας, μόνον προσωρινὴν ὠφέλειαν δύνανται νὰ ἔχῃ διὰ τοὺς λαούς, ἐνῶ ἐξ ἄλλου δύνανται, ὡς ἀπεδείχθη καὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν μας, νὰ ἐπισπεύσῃ καὶ τὴν κατάρρευσίν των. Ὁμοιάζει κάπως πρὸς τὴν ἐξ ἀντιδράσεως κατὰ τῶν ἐρεθισμῶν ἐγκατάστασιν τῶν κακοήθων νεοπλασμάτων εἰς τοὺς ἐξησθενισμένους ὀργανισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἢ ἀνευ ρυθμοῦ ἀνάπτυξις ἐμποδίζει τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῶν λοιπῶν κυττάρων τῶν ὀργανισμῶν καὶ καταλήγει τελικῶς εἰς τὴν καταστροφὴν του.

Ἀντιθέτως καμμία χώρα δὲν ἔφθασεν εἰς τόσον μικρὸν χρονικὸν διάστημα σὲ τέτοια ἀκμὴ ὅσον αἱ Ἀθηναί, ἐφ' ὅσον τὸ δημοκρατικὸν της πολίτευμα ἐλειτούργει κανονικῶς. Αἱ δὲ Ἀθηναί, ὡς λέγει ὁ ἴδιος Cohen, εἶνε «ἡ μοναδικὴ πόλις ἀπὸ ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, εἰς ἣν οἱ ἄνθρωποι ἀπελάμβαναν τῆς ἐλευθερίας μέχρι τῶν ὑπερβολῶν της. Εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ὑπέροχα. Προεκάλεσαν τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς ἀνάπτυξιν. Συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ δημιουργηθῇ περίεξ τῆς Ἀκροπόλεως ἀτμόσφαιρα ἐντατικῆς ζωῆς καὶ νεότητος. Αἱ Ἀθηναί ἐξ ἄλλου ὑπῆρξεν ἡ μόνη πόλις πού ὅλοι οἱ πολῖται ἦσαν κατ' ἀρχὴν ἴσοι».

Κατόπιν, ὅταν ἐδημιουργήθη τὸ Μακεδονικὸν Κράτος, ὁ Ἕλληνι-

σμός βεβαίως ἐζηπλώθη εἰς πολὺ μεγαλυτέραν ἔκτασιν καὶ ὁ Ἕλληνικὸς πολιτισμὸς ἔλαβε νέαν ἀνάπτυξιν. Ἀλλ' ὅπως λέγει ἕτερος ἱστορικὸς ὁ Glotz «ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ ἐσταμάτησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηναίων. Μὲ τοὺς ὠραίους της νόμους ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, αἱ Ἀθηναί ἔμειναν πλέον μίᾳ ἐξαίρεσις. Αἱ εὐγενεῖς ιδέαι πού ἐξέθρεψαν καὶ διέδωκαν εἰς τὸν κόσμον ἐκδιωχθεῖσαι ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς διὰ νὰ ἔχουν κάποιαν ἔστω καὶ ἔμμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Δὲν ἦσαν οἱ κατακτηταὶ πού ἀντιπροσώπευαν τὴν πρόοδον, ἀλλ' ἡ ὑποταγεῖσα πόλις τῶν Ἀθηναίων».

Εἶχαν δίκαιον οἱ Ἕλληνες οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν τὴν ἐλευθερίαν ὡς τὸ «ἄριστον πάντων τῶν πραγμάτων». Χωρὶς αὐτὴν πράγματι εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ Ἕλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων παραμένουν πάντοτε μοναδικοὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν.

Ἐλευθερία ὁμῶς δὲν σημαίνει ἀναρχία, εἶνε δὲ ἐπίσης βεβαιωμένον τόσον ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ὅσον καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς νεωτέρας ἱστορίας ὅτι ὅταν ἐξασθενίζη ἡ δημοκρατία καὶ ἐκφυλίζεται εἰς ὀχλοκρατίαν ἢ ἀναρχίαν, ἡ δικτατορία διαδέχεται αὐτὴν ὡς ἀναγκαία συνέπεια πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀναρχίας καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τοὺς οἱ πραγματικὰ φίλοι τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν.